

ЖУЛИНСЬКИЙ
Микола Григорович — академік НАН України, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України

ГУМАНІТАРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ЯК ПРОДУКТИВНА СИЛА НОВОЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ

Доповідь з нагоди вручення Золотої медалі
імені В.І. Вернадського НАН України,
23 квітня 2026 р.

Шановне академічне товариство!

Для мене висока честь виступити сьогодні перед вами зі словами вдячності за присудження мені Золотої медалі імені В.І. Вернадського НАН України і подумати вголос, чому саме нині, в жорстокі часи екзистенціального випробування країни і народу, мені — гуманітарію, літературознавцю і моєму австралійському колезі, також літературознавцю, Марку Павлишину судилося отримати найвищу відзнаку Національної академії наук України.

Гадаю, саме тому, що президент НАН України і Президія НАН України, які ухвалювали це рішення, прагнули цим відзначенням гуманітаріїв наголосити на тому, що гуманітарний потенціал України, передусім української культури, науки і освіти, літератури і мистецтва, відіграв і продовжує відігравати важливу роль в успішному, попри серйозні помилки в державному будівництві та катастрофічні втрати людського капіталу, протистоянні Злу, яким є російський агресивний тоталітаризм.

І коли ми в такі складні для України часи говоримо про помилки в державному будівництві, то однією з них була недостатня, точніше — непослідовна і несистемна державна гуманітарна політика. І як тут не згадати нещадно болісний присуд, який на початку 1990-х років висловила Ліна Костенко: «Покотили Україну до прірви». Щоб не впасти в цю прірву, тобто щоб не втратити головного — відновленої державності, Ліна Костенко в ті часи запропонувала не лише здійснити глибокий самоаналіз, об'єктивно оцінити ситуацію, в якій перебуває молода держава з тисячолітньою історією, а й подати світові невикривлену інформацію про себе, про Україну.

У своїй лекції «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала», прочитаній 1 вересня 1999 р. в Національному університеті «Киево-Могилянська академія», видатна поетеса використала образ космічного телескопа як головного дзеркала, в якому завдяки точній системі дзеркал сфокусовується і віддзеркалюється об'єктивний образ нації, її обличчя.

«В переносному значенні таким телескопом, — наголосила Ліна Костенко, — з такою системою дзеркал у кожній нації, в кожному суспільстві повинен бути весь комплекс гуманітарних наук, з літературою, освітою, мистецтвом, і в складному спектрі цих дзеркал і віддзеркалень суспільство може мати об'єктивну картину самого себе і давати на світ невикривлену інформацію про себе, сфокусовану в головному дзеркалі»¹.

Україна повинна була з перших же днів незалежності об'єктивно оцінити ситуацію, вважала поетеса, і відразу ж «розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети»². А отже, повернути передусім своєму народові «його історію, його мову, його культуру» — все те, що «віками нищила імперія як визначальні чинники його національної ідентичності»³. І в цьому плані гуманітарні науки, культура, література і мистецтво відіграли надзвичайно важливу роль.

Мене вразило, що під час вручення президентом НАН України Анатолієм Глібовичем Загороднім Ліні Костенко диплома почесного доктора Національної академії наук України в день її народження, 19 березня цього року, щиро зворушена 96-літня Ліна Василівна запитала Анатолія Глібовича: «А як там в Академії справи з гуманітарними науками?». Під час цієї короткої розмови із всенародно зною поетесою Анатолій Глібович згадав і про лекцію «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала», в якій Ліна Костенко з блискучою і рафінованою ерудицією обговорила стан само-

усвідомлення української нації та причини неадекватного бачення її світовою спільнотою.

Отже, присвоєння звання почесного доктора НАН України видатній українській поетесі Ліні Костенко, яка нині є беззаперечним загальнонаціональним моральним авторитетом, є також свідченням акцентації Національною академією наук на необхідності переосмислення гуманітарної політики України на сучасному етапі. І наша Академія має повне право порушувати це питання перед владою, оскільки академічні вчені вже в перші роки незалежності брали участь у розробленні концепцій гуманітарного розвитку України. Скільки ж їх було підготовлено і передано чи не кожному Президенту України, Верховній Раді, уряду, але жодну з цих концепцій не було розглянуто і не було прийнято до реалізації.

Згадаю бодай про одну, далеко не останню, Концепцію розвитку гуманітарної сфери, розроблену за домінуютью участю вчених академічних установ на виконання Указу Президента України від 21 січня 2000 р. Цю концепцію було розглянуто і схвалено Президією Національної академії наук України та передано до Адміністрації Президента України. Але її не було схвалено. І знаєте чому? Переконали, тому що перший розділ концепції мав назву «Ідеологія державотворення». Автори цього розділу, як і цілої концепції, обґрунтували, що відсутність цілеспрямованої державної ідеологічної політики призвела до дезорієнтації українського суспільства, тому назріло і, головне, доконечною стала потреба вироблення системи ціннісних орієнтацій, ядром якої було визначено ідею національно-державного будівництва, формування українського суспільства як «суцільного культурного організму» (Іван Франко).

По суті, ця Концепція розвитку гуманітарної сфери України, як, до речі, й остання, розроблена в перші роки повномасштабного вторгнення РФ в Україну Національною академією наук під керівництвом віцепрезидента НАН України академіка НАН України Сергія Івановича Пирожкова під назвою «Концепція розвитку гуманітарної сфери в період воєнного

¹ Костенко Л. *Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 1999. С. 12—13.

² Там само. С. 14.

³ Там само. С. 28.

стану і повоєнного відновлення», якраз ґрунтувалася на оптимальній єдності людиноцентричної, націоцентричної і державоцентричної моделей суспільно-політичного розвитку. До речі, четвертий розділ цієї академічної Концепції, яка, повторюю, створювалася протягом перших двох років війни, має назву «Розвиток духовно-культурного і світоглядного потенціалу людини: мова, література та мистецтво».

Пам'ятаємо, в перший же день повномасштабного вторгнення Путін визначив цілі агресії: «демілітаризація» і «денацифікація» України. Жодної з цих цілей агресор не досяг. Навпаки, сьогодні Україна має чи не найпотужнішу боездатну армію в Європі, оборонну індустрію, яка динамічно розвивається, та консолідоване суспільство з високим патріотичним потенціалом.

У тому, що Україна стає ключовим учасником гарантування безпеки Європи, оскільки є нині одним зі світових лідерів у сфері безпілотної війни, значущу роль відіграла й Національна академія наук України. Відомо, що підготовлені експертами НАН України на замовлення Ради національної безпеки і оборони України, до складу якої входить президент НАН України А.Г. Загородній, науково-аналітичні матеріали з питань забезпечення національної безпеки та оборони в економічній, науково-технологічній, соціогуманітарній та інших сферах було ефективно використано з метою зміцнення національної стійкості в умовах війни. Академічні вчені запропонували низку інноваційних рішень у сфері військових технологій — від безпілотних літальних апаратів, нових типів ракет, роботизованих систем до радіоелектронної боротьби, кібербезпеки та безпеки інтелектуальних систем, що значною мірою забезпечило Україні стратегічну перевагу.

«Але справжня наша перевага, — стверджує академік НАН України Михайло Захарович Згуровський, — не просто в технологіях. Вона — в гуманітарній сфері»⁴. Громадська організація «Українська рада миру», яку очолює

академік НАН України М.З. Згуровський, запропонувала Програму дій, спрямовану на пошук шляхів досягнення стійкого миру та післявоєнного відродження України.

Не судилося російському агресору ні «демілітаризувати» Україну, ні «денацифікувати» — ми вистояли, зберегли національну єдність і солідарність, моральну гідність, виявили ефективну взаємопідтримку в умовах воєнного стану, здобули стратегічну перемогу і тепер повинні подбати про повоєнне майбутнє України, для якої зараз потрібна нова модель національного буття, нова програма повоєнного національного відродження. У згаданій вище Програмі дій, яка певною мірою «перегукується» з академічною Концепцією розвитку гуманітарної сфери в період воєнного стану і повоєнного відновлення, стверджується: «Майбутня Україна мусить стати країною нового типу — одночасно високотехнологічною і гуманітарною державою, що поєднає моральну гідність із технологічною спроможністю, культуру і освіту миру — із сильною безпековою інфраструктурою»⁵. Така майбутня Україна може «стати співтворцем нової гуманітарної архітектури світу»⁶.

Незважаючи на несприятливі умови (воєнний стан, істотне недофінансування), наша Академія, як і галузеві академії наук, суттєво сприяла розвитку інтелектуально-духовного потенціалу суспільства, який багато в чому визначив нашу стратегічну перевагу в мілітарному протистоянні з імперією Зла. А в сучасних умовах, як ми могли вже в цьому переконатися, інтелектуальний потенціал та науково-технологічні інновації стали важливими чинниками формування свідомої національної самоідентифікації.

Очевидним є й те, що в повоєнному творенні країни нового типу — оновленої гуманітарної держави особливого значення мають набути гуманітарні науки, оскільки, як це показала війна, політика гуманітарного розвитку повинна розглядатися під кутом зору безпеки держави.

⁴ Розмова про Україну майбутнього. *Світогляд*. 2025. № 4. С. 41.

⁵ Там само. С. 40.

⁶ Там само.

Війна прискорила процес набуття Україною геополітичної цивілізаційної суб'єктності, перетворила її на передовий бастион протистояння планетарному Злу, вивищила і розпросторила на всю планету її ім'я — голос України набув у міждержавному спілкуванні авторитетного і часто домінантного звучання та значення.

Оскільки нині Україна набула всепланетарного поширення свого імені як держава, що вже сьогодні динамічно впливає на формування нового світопорядку, нам слід уже зараз спрямувати головне дзеркало нації, як пропонувала свого часу Ліна Костенко, передусім у світ — відкривати світові себе, свою культуру, мову, літературу, мистецтво, історію і тим самим прискорити повноцінне входження України у світове співтовариство. Адже війна, яку розв'язав і продовжує вести проти України неототалітарний російський режим, — це війна цивілізаційна, яка визначила для нас дві найважливіші цінності: національна безпека і національна ідентичність. Тому повоєнне відродження України передбачатиме забезпечення нового чи, точніше, оновленого самоствердження на основі культури, національних цінностей і пріоритетів, що об'єднують суспільство.

У цьому плані держава зробила важливі кроки, зокрема свого часу було прийнято Стратегію розвитку культури до 2030 року і, незважаючи на воєнний стан та проблеми з фінансуванням, реалізовується державна політика у сфері культури. Так, Кабінет Міністрів України вже в цьому місяці запускає Національну програму підтримки української культури. Держава інвестуватиме у виробництво саме українського продукту — кіно, театру, музики, диджитал-проектів, що активізує формування націоцентричного соціокультурного середовища.

Міністерство культури України започатковує з партнерами Конференцію українських студій «Ukraine in the World», яка стане своєрідним майданчиком для зустрічей українців світу. Український інститут книги активно здійснює державну політику у сфері книговидання і читання, зокрема розвиває програму

підтримки перекладів. «За 6 років її підтримкою скористалися іноземні видавці з 47 країн, класичні й сучасні українські книжки було перекладено 34 мовами», — повідомила нещодавно заступниця міністра культури України Богдана Лаюк і зазначила, що серед головних пріоритетів роботи Міністерства культури є зміцнення позицій української книги, розширення простору української мови, підтримка книгарень і бібліотек, змагання за українознавчі кафедри у престижних університетах світу.

По суті, нам, тобто зруйнованій російським агресором Україні, справді вже зараз потрібна, повторюю, нова модель національного буття і вже зараз слід готувати новий, суттєво втрачений у війні найцінніший ресурс — національну духовну та інтелектуальну еліту, освічених і креативних молодих людей.

Багатолітня, ні — кількасотлітня гуманітарна і збройна агресія Московії-Росії, особливо новочасне повномасштабне вторгнення, спрямоване на знищення української ідентичності та державності, переконує нас, що в такі часи історичних випробувань неможливо вистояти і перемогти, якщо не буде національної єдності та військової потужності держави. «В такій ситуації, в будь-якій, а в такій особливо, держава повинна, — наголошувала Ліна Костенко більш ніж чверть століття тому, — мати продуману гуманітарну політику, створювати механізми ефективного впливу, координувати зусилля своїх вчених і митців»⁷.

Очевидно, що держава зобов'язана здійснювати саме україноцентричну соціогуманітарну політику в мовно-культурній, науково-освітній, інформаційній сферах, формувати ефективні механізми захисту гуманітарної безпеки громадян, суспільства й держави. Адже вибудувати консолідовану духовною енергією національну державу з внутрішньою солідарністю всіх громадян країни можна передусім завдяки гуманітарному потенціалу. Саме гуманітарні науки і гуманітарна освіта є важливими чинниками демократизації і консолідації суспільства.

⁷ Костенко Л. *Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала*. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1999. С. 22.

Тому, на наш погляд, слід порушувати питання про визнання державним стратегічним пріоритетом культури, науки, освіти, інтелекту, формування національного соціогуманітарного простору, а саме: творення нової суспільної солідарності в Україні.

Україна в цьому плані стоїть зараз перед важливою проблемою — необхідністю динамічної модернізації українського суспільства в контексті драматичних викликів, які постали передусім у зв'язку з російською агресією проти України та руйнуванням архітектури безпеки, що склалася після Другої світової війни.

Ми повинні пам'ятати, що путінська Росія цілеспрямовано намагається інтегрувати мешканців тимчасово окупованих нею територій через ліквідацію української ідентичності, витіснення української мови, фальсифіковане переписування національної історії. Ця мета виразно визначена в нещодавно затвердженій у РФ Стратегії національної політики до 2036 року. В ній російський народ визначено «державотворчою нацією», а російську мову і культуру — «ядром цивілізаційного коду». По суті, в РФ планується і здійснюється перетворення багатонаціональної федерації на «один народ» шляхом асиміляції, придушення і знищення інших націй і народностей, інших національних ідентичностей, крім російської «державотворчої». Таку саму долю передбачала неоімперська тоталітарна Росія і для українського народу.

Відомо, що лише ті нації, ті суспільства, які забезпечені сучасною культурою історичної пам'яті, високою духовністю, потужним гуманітарним потенціалом та інтелектуальним капіталом, які наповнені вірою в унікальність власного цивілізаційного образу та покликання, здатні впливати на формування нової парадигми розвитку світової цивілізації. Гуманітарний потенціал української нації, не сумніваюся, буде в XXI столітті чи не головною продуктивною силою у виборі курсу нашого майбутнього цивілізаційного поступу.

Роздумуючи над майбутньою Українською академією наук, її перший президент Володимир Іванович Вернадський наголосив на пріоритеті україноцентричної моделі розвитку української академічної науки: «Важливо створити сильний центр наукових досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України».

Тому я хочу завершити свій виступ словами фундатора нашої Академії, чие ім'я носить ця найвища відзнака НАН України — Золота медаль. Ці слова, які, переконаний, ми всі й сьогодні поділяємо, Володимир Вернадський написав наприкінці свого життя: «Я вірю у велике майбутнє України і Української академії наук...».

Слава Україні!
Дякую за увагу!

Mykola H. Zhulinskiy

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1566-4259>

THE HUMANITIES POTENTIAL OF UKRAINE AS A PRODUCTIVE FORCE OF A NEW MODEL OF NATIONAL EXISTENCE

Report on the occasion of awarding V.I. Vernadsky Gold Medal of NAS of Ukraine, April 23, 2026

Cite this article: Zhulinskiy M.H. The humanities potential of Ukraine as a productive force of a new model of national existence (report on the occasion of awarding V.I. Vernadsky Gold Medal of NAS of Ukraine, April 23, 2026). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (5): 89—93. <https://doi.org/10.15407/visn2026.05.089>